

24. На черзі // Промінь. – 1916. – № 1. – С. 9-10.
25. Смуток П. Різдвяні мотиви / П. Смуток // Промінь. – 1917. – № 7-8. – С. 24-25.
26. Трохименко Т. До питання про українську народну школу (Записка українських робітників до депутатів соціал-демократів і трудовиків) / Т. Трохименко // Промінь. – 1917. – № 1-2. – С. 22-25.
27. Депутатам IV Державної Думи М.С. Чхеїдзе, Ф. Керенському // Промінь. – 1917. – № 5-6. – С. 28.
28. Єфремов С. Міцні підвалини / С. Єфремов // Промінь. – 1917. – № 7-8. – С. 25-26.
29. Бурчак Л. "... Carthagine delendam" / Л. Бурчак // Промінь. – 1917. – № 5-6. – С. 27.
30. З новим життям! // Промінь. – 1917. – № 3-4. – С. 1-2.
31. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1823. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 2.

Безкровний Ю. А. Владимир Винниченко как редактор журнала "Промінь" (1916–1917)

В статье освещается участие Владимира Винниченко в основании и издании журнала "Промінь" ("Луч") во время его нелегального пребывания в Москве. На основе архивных и опубликованных источников установлены обстоятельства надзора полиции за писателем, в условиях которого он активизировал литературную работу и принимал участие в жизни общественности. Освещен процесс подготовки к открытию "Променя", в котором впервые отмечена важная роль Якова Шеремецинского и Михаила Грушевского. Проанализировано содержание номеров журнала, обозначены ведущие темы и рубрики издания.

Ключевые слова: журнал "Промінь", Владимир Винниченко, Яков Шеремецинский, Михаил Грушевский, цензура, Москва.

Bezkrvnyi Yu. O. Volodymyr Vynnychenko as an editor-in-chief of the "Promin" magazine (1916–1917)

The article deals with the role of Volodymyr Vynnychenko in the foundation and edition of the Moscow Ukrainian magazine "Promin" ("Ray") in his illegal Moscow period. Circumstances of the police surveillance for the writer in which conditions he was concentrating on the literary work and taking part in the Ukrainian publicity's life are researched on the basis of archival and published sources. The process of preparing to the "Promin"'s foundation is shown. The role of Yakiv Sheremecynskyi and Mykhailo Hrushevskyi is noted. The author analyses magazine's publications to determine main themes and rubrics.

Keywords: the "Promin" magazine, Volodymyr Vynnychenko, Yakiv Sheremecynskyi, Mykhailo Hrushevskyi, censorship, Moscow.

УДК 575.8:631.526.3(477):930"1922-1928"

Р. Н. Гілязетдінов

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА НАСІННИЦТВА (1922–1928 РР.)

Історична розвідка присвячена висвітленню процесу становлення та основних етапів функціонування одного із головних осередків УСРР у галузі насіннєзнавства – Всеукраїнського товариства насінництва. Розкрито роль і внесок Народного комісаріату земельних справ УСРР у цей процес. Зосереджено увагу на здобутках цього творчого об'єднання для потреб вітчизняного сільського господарства.

Ключові слова: Всеукраїнське товариство насінництва, Народний комісаріат земельних справ УСРР, насіннєзнавство, сільське господарство, сільськогосподарська дослідна справа.

Історія розвитку насінництва на теренах УСРР у 20-х рр. минулого століття розпочалася з Ленінського "Декрету про насіння", датованим 13 червня 1921 р. Проект документу розроблений Шатилівською дослідною станцією під керівництвом видатного вітчизняного селекціонера і насінневода П.І. Лісіцина (1877–1948). Згідно з "Декретом..." фактично вперше були закладені загально-організаційні основи щодо майбутнього запровадження системи насінництва в державі, а також відновлені роботи мережі дослідно-селекційних станцій, головним завданням яких було вирощування елітного насіння.

У 1922 р. в Києві при Сільськогосподарському інституті було започатковано перший у країні Науковий інститут селекції на чолі з професором В.В. Колкуновим (1866–1939) для розробки наукових і практичних питань селекції. За короткий проміжок часу у його мережі вдалося налагодити селекційно-насінницьку діяльність з основними зерновими, зернобобовими культурами і травами. Того ж року при Сільськогосподарському науковому комітеті України створено Інститут насіннєзнавства [1], директором якого став знаний український учений у галузі біологічної та сільськогосподарської науки й освіти О.А. Яната (1888–1938). Багато в чому розгортанню всього комплексу організаційних робіт сприяло запровадження НЕПу.

Скрутний економічний стан у державі істотно вплинув на господарську діяльність дослідних станцій, що будували свої пропозиції за рахунок кошторису асигнувань Народного комісаріату земельних справ УСРР (НКЗС УСРР), які повсякчас зазнавали численних скорочень. Це змусило дослідні установи шукати додаткові джерела для задоволення своїх потреб. У нагоді стало новостворене Всеукраїнське товариство

насінництва (далі – ВТН), де пошук коштів проводився через складання капіталів, фондів, отримання грошових кредитів, натуральних позик, авансів тощо.

Слід зауважити, що чимало вітчизняних істориків, досліджуючи питання становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні, торкалися різних аспектів діяльності ВТН [2–5].

Метою дослідження є висвітлення процесу становлення та різноманітної діяльності Всеукраїнського товариства насінництва для відтворення об'єктивної цілісної картини його функціонування та внеску у розвиток селекції та насінництва на теренах України. Методологічні засади їх оцінки ґрунтувалися на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизмі, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності, критичному осмисленню із застосуванням аналітико-системного методу, джерелознавчого та архівознавчого аналізу.

ВТН було засновано 23 березня 1922 р. з метою розвитку галузі насінництва в Україні; виведення нових сортів, репродукції, закупівлі та збуту сортового матеріалу, приведення його обсягів і напрямів відповідно до економічних та державних потреб країни та зовнішнього ринку; поліпшення селекційної роботи й поступового одержавлення і кооператизації усієї насінневої справи. Ініціатором його створення став Народний комісаріат земельних справ УСРР (далі – НКЗС), який постійно підтримував товариство відкриттям як спеціальних, так і звичайних банківських кредитів. Цим можна пояснити той факт, що на початку своєї діяльності ВТН користувалося 10-кратним, проти свого незначного власного капіталу, державним та 5-кратним приватним кредитом [6]. Тільки завдяки цьому товариство вже з 1 квітня 1922 р. розпочало швидко і плідно працювати.

Для початку роботи у березні 1922 р. НКЗС УСРР виділило ВТН 15 млн. руб. у вигляді субсидії і 35 млн. руб. позику на розвиток операцій. Щоб краще усвідомити реальну суму цих асигнувань, зазначимо, що на той час її було достатньо лише для оплати середньої місячної зарплатні не більше двох співробітників (приблизно 150 руб. зол.). Перший баланс товариства станом на 8 квітня 1922 р. показав, що, за неповні два тижні роботи із загальної суми до 4 млрд. руб., понад 150 млн. руб. складали організаційні витрати.

Перше зібрання відбулося 23 березня 1922 р. у складі двох обласних дослідних станцій і одного сільськогосподарського кооперативу. Слід відзначити, що НКЗС УСРР розглядало ВТН не лише як спеціальну установу з відновлення насінневих ресурсів країни, але і як частину державної програми в умовах запровадження НЕПу, зокрема з підтримки дослідних установ, що гостріше за інших відчували скорочення своїх ресурсів у зазначений період. Тому Колегія НКЗС УСРР від 21 лютого 1923 р. виступила з клопотанням перед Харківським губвиконкомом і Раднаркомом про надання ВТН приміщення під склад та визнання його організації загальнодержавним завданням зі встановленням відповідних пільг. Відтак, визнаючи важливість і необхідність облаштування базисного складу з центральною насіннево-очисною станцією в м. Києві, 25 вересня 1923 р. НКЗС УСРР безоплатно передало ВТН млин колишнього Печерського товариства.

Слід зауважити, що до складу Ради входили тогочасні визнані діячі вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: В.В. Безпалько, О.Ф. Гельмер, П.А. Діброва, П.Е. Дудник, Г.М. Клубний, М.М. Кулешов, М.З. Резніков, В.І. Сазанов, В.Я. Юр'єв, А.Л. Триліський, Н.Ф. Шапошников, С.Т. Цюритин та ін. До її президії увійшли В.І. Сазанов (голова), М.З. Резніков (заступник голови) та О.Ф. Гельмер (секретар). Правління товариством здійснювали М.Д. Ємалакі (голова, очолював загально-адміністративну та виробничу діяльність), Г.Г. Дібольт (заступник голови, відповідав за науково-дослідну частину), члени: А.В. Первов (фінансове господарство), І.А. Кожевников (складське господарство і транспорт), М.В. Євтушенко (комерційна діяльність та керівництво представництвами товариства) та М.М. Вольф (юридично-консультаційна практика та зв'язки з громадськістю). До складу Ревізійної комісії входили: Б.К. Вікторов, Б.М. Лебединський, С.Д. Пупко, А.В. Лихоман та В.П. Шелекета. Варто наголосити, що протягом усього існування склад ВТН частково зазнавав змін.

Упродовж 1922–1923 рр. ВТН були створені повноправні представництва: 1) на Правобережжі – у Києві, уповноважений П.А. Діброва, 2) у Катеринославі, на Катеринославський район – С.Т. Цюритин, 3) в Одесі, на Одеський район – С.Ф. Славов. У цей період виділяємо вдаль роботу ВТН щодо об'єднання та організації сортопробування в Україні. Товариство активно долучилося до встановлення й узгодження принципів сумісної роботи з “Сільським Господарем” у насінневій частині. ВТН займалося районуванням України для раціонального розміщення сортів кукурудзи. Адже актуальною була організація виробництва насіння з метою відновлення сортових ресурсів держави й поступової заміни ними посівного матеріалу неналежної якості у населення, оскільки репродукції та інтродукції нових культур й сортів проявили себе достатньо позитивно в наших умовах [7].

19 травня 1923 р. Податковим управлінням Народним комісаріатом продовольства було прийнято рішення про звільнення від єдиного сільськогосподарського податку площі, зайняті ВТН під насінневими культурами. У 1923 р. в Україні вперше було організовано Державне сортопробування, наступного року – запроваджено апробацію сортових посівів, а в 1926 р. – державний контроль за якістю насіння.

За участю ВТН було започатковано організацію збору внесків із дослідних станцій України до фонду С.Ф. Третьякова. Цікавим є факт, що безпосередня участь в організації фонду полягала у видачі Всеукраїнському агрономічному товариству 240 пудів жита на рік (для утримання одного стипендіата при Харківському сільськогосподарському інституті). Крім того, ВТН вирішило асигнувати власні премії і запровадили це вже на Харківській губернійській сільськогосподарській виставці. Ще дві премії були відправлені до Катеринославської сільськогосподарської виставки.

Станом на 1 січня 1924 р. до складу ВТН входило 26 дослідних установ (Катеринославська, Київська обласні сільськогосподарські дослідні станції, Харківська, Одеська селекційні станції, Носівська районна

сільськогосподарська станція та ін.), 5 сільськогосподарських кооперативів та товариств, 1 державна установа – Уккредгосптрест. У своєму розпорядженні воно мало: 1) 4 відділення – відповідно до 4-х основних природно-історичних областей України; 2) штат кваліфікованих співробітників понад 110 чол.; 3) єдиний в Україні сортовий запас у декілька сотень апробованих, абorigених і селекційних сортів різних культур; 4) до 500 плантацій різних культур у 85 господарствах різних районів України із загальною площею посіву до 11 тис. десятин; 5) два майже упорядковані базисні та 15 районних зерноочисних пунктів, складські приміщення з річною пропускною спроможністю близько 1500 тис. пудів; 6) понад 500 тис. зол. руб. витраченого і стільки ж приблизно невикористаного кредиту; 7) вагомі, ретельно підібрані наукові посібники для повноцінної роботи (бібліотека, колекція сортів у зерні, колосі, натуральні препарати, альбому малюнків і знімків сортів з натури, серії діаграм, картограм тощо) [6].

Зауважимо, що ВТН через своїх представників брало активну участь у всіх губернських та всеукраїнських нарадах та зібраннях з питань насіннєзнавства. Ініціатором проведення багатьох заходів виступало саме ВТН. Численними публічними виступами, доповідями, повідомленнями із загально-організаційних, економічних та технічних питань насіннєвої справи, а також характером й розмахом своєї діяльності ця асоціація здобула визнання і авторитет у фаховому середовищі як в Україні, так і далеко за її межами. Підтвердженням цього слугують численні резолюції центральних і місцевих установ. Це, у свою чергу, безперечно розширювало коло клієнтів, зміцнювало наукові та громадські зв'язки товариства і, зрештою, засвідчувало сам факт його матеріального добробуту.

До систематичної роботи з розвитку вітчизняної насіннєво-виробничої справи ВТН був залучений увесь особовий склад дослідних станцій НКЗС УСРР, значна кількість сільськогосподарських училищ, державних господарських організацій та сільськогосподарських кооперативів. Зазначимо, що для дослідних станцій НКЗС УСРР товариство поступово перетворилося на потужний діловий центр щодо сорто- і насіннєво-виробничої діяльності, їх постачання і фінансування. Ще у травні 1922 р. НКЗС УСРР передало ВТН увесь насіннєвий фонд, що знаходився у Відділі виробництва насіння НКЗС як паї за нових членів товариства – дослідні станції. Численні відгуки на адресу товариства засвідчують, що його своєчасна матеріальна допомога у багатьох випадках ставала здебільшого вирішальною. Відтак дослідно-селекційні станції швидко розбудовувалися і збагачувалися економічно, бурхливо розгорталася діяльність з теорії та практики селекції та насінництва польових культур.

Товариством проводилися масштабні аналітичні дослідження стану насіннєвої справи в Україні та за кордоном: РРФСР, Німеччина, Чехія, Австрія, Польща, США. Вперше в Україні саме ВТН було застосовано у своїй роботі системи сортовипробування, інспектування господарства і посівів на корені, атестації й стандартизації сортів, розбивки насіння за їхніми генетичними ознаками на окремі категорії, технічну оцінку насіння тощо, що виводило вітчизняне насінництво на якісно новий рівень.

Потужно була розгорнута видавнича діяльність Товариства. Окрім власного Бюлетеню, ВТН розробило й видало друком особливе опитування – “Атестат” і “Відомості про господарства, що розмножують посівний матеріал для Всеукраїнського товариства насінництва”. Вони надавали інформацію щодо природності площ, якими займалося товариство. Згодом це видання стало обов'язковим під час розгляду пропозицій від населення. Науково-дослідний відділ займався висвітленням багатоаспектної діяльності організації на шпальтах різних видань, а також обробкою “Бібліографічного покажчика з питань насіннєвої справи”. У свою чергу, ВТН всіляко сприяло розповсюдженню збірок матеріалів із насіннєзнавства серед населення, проводило спеціалізовані галузеві курси. Крім того, товариство створило невеликий музей (насіння, колосся, початків тощо), який мав виключно допоміжно-практичний характер.

У зв'язку з черговими реорганізаціями, у 1928 р. ВТН було реорганізовано в Українську спілку насінницької кооперації. Однак у червні 1930 р. її ліквідували. У 30-х рр. XX ст. були прийняті загальносоюзні “Правила з випробування якості посівного матеріалу”. В 1932 р. всі контрольні-насіннєві станції об'єднано в єдину систему – Всесоюзну державну насіннєву інспекцію, якій підпорядковувалися республіканські, обласні та районні контрольні-насіннєві лабораторії. Ця установа мала перевіряти всі насіннєві фонди з метою забезпечення землеробів лише кондиційним насінням [8, с. 65]. У 1934 р. затверджено перші державні стандарти на сортове насіння польових культур.

Принагідно зауважимо, що за широку постановку та ініціативи у галузі насіннєзнавства, організацію планомірного сортовипробування, розповсюдження селекційних сортів у тісній співпраці з селекційними станціями товариство було відзначено почесними дипломами I ступеня Харківського губернського управління (1922), Всесоюзної виставки (1923) та ін.

Підсумовуючи, слід наголосити, що у 20-х рр. XX ст. за надзвичайно складних соціально-політичних та економічних умов в Україні була організована розгалужена мережа насінництва, яка базувалася на тісній взаємодії науки з виробництвом, що забезпечувала прискорене розмноження нових сортів і гетерозисних гібридів, збереження чистосортності й типовості, високих посівних якостей та врожайних властивостей, вирощування сортового насіння в кількостях, необхідних для сівби і створення страхових фондів. Упорядковану таким чином вітчизняну контрольні-насіннєву систему було піднесено на якісно вищий методичний рівень, виробники й споживачі насіння їй довіряли, фальсифікація зводилася нанівець. Це стало можливим завдяки планомірній та зваженій політиці земельних органів країни та зокрема ВТН, що мало величезний вплив на розвиток вітчизняної насіннєвої справи.

Джерела та література

1. Грищенко Т. Р. Науково-організаційна діяльність Сільськогосподарського вченого комітету України у галузі рослинництва / Т. Р. Грищенко // В. І. Сазанов – розбудовник вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та громадянин : матеріали круглого столу, 28 листоп. 2014 р., м. Полтава / М-во аграр. політики і продовольства України,

- Полтав. держ. аграр. акад., Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка НААН ; редкол. : В. І. Аранчій, В. А. Вергунов, О. П. Анікіна [та ін.]. – Полтава, 2014. – С. 48–50.
2. Василюк П. М. Еволюція вітчизняного сортопробування: стан наукової розробки / П. М. Василюк // Історія науки і біографістика [Електронний ресурс]. – 2013. – № 3–4. – Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2013-3/4.pdf>
 3. Грищенко Т. Р. Становлення та перші державотворчі здобутки Всеукраїнського насінневого товариства у 1922–1923 роках / Т. Р. Грищенко // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 49. – С. 64–68.
 4. Грищенко Т. Р. Всеукраїнське товариство насінництва (1922–1928 рр.) / Т. Р. Грищенко // Паросток. – К., 2013. – С. 18–19.
 5. Піпан Х. М. Всеукраїнське товариство насінництва: історія заснування, структура та напрями діяльності / Х. М. Піпан // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали VIII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 21 трав. 2013 р. – К., 2013. – 101–104.
 6. Відчит про діяльність Всеукраїнського товариства насінництва. – Х., 1923. – 70 с.
 7. З діяльності Всеукраїнського Т-ва Насінництва. План роботи Т-ва на 1924/25 р. // Вісник Народного комісаріату земельних справ. – 1925. – Ч. 1–2. – С. 50–51.
 8. Вергунов В. А. Харківський сільськогосподарський науково-освітній центр з селекції і насінництва : становлення та діяльність (друга половина XIX – початок XX століття) / УААН, ДНСГБ ; В. А. Вергунов, О. Ф. Глоба ; наук. ред. В. А. Вергунов, В. П. Петренкова. – Х., 2004. – 171 с.; порт. – (Іст.-бібліогр. сер. "Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії"; кн. 6).

Гиязетдинов Р. Н. Становление и деятельность Всеукраинского общества семеноводства (1922–1928 гг.)

Историческое исследование освещает процесс становления и основные этапы функционирования одного из главных центров УССР в области семеноводства – Всеукраинского общества семеноводства. Раскрыта роль и вклад Народного комиссариата земледелия УССР в этот процесс. Основное внимание сосредоточено на достижениях этого творческого объединения для нужд отечественного сельского хозяйства.

Ключевые слова: Всеукраинское общество семеноводства, Народный комиссариат земледелия УССР, семеноводство, сельское хозяйство, сельскохозяйственное опытное дело.

Hilyazetdinov R. N. Formation and activities of All-Ukrainian Association of Seed (1922–1928)

The article is dedicated to the formation and main stages of functioning of one of the main centers in the field of seed in USSR – All-Ukrainian Association of Seed. The role and contribution of the People's Commissariat of Land Affairs of the USSR in the process are observed. Author pays attention on the achievements of this creative union for the purposes of domestic agriculture.

Keywords: All-Ukrainian Association of Seed, People's Commissariat of Land Affairs of the USSR, seed, agriculture, agricultural research case.

УДК 94(477.82)“1920/1930”:323.15(=112.2)

Ю. В. Крамар

ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ НІМЦІВ ВОЛИНИ У 1920–1930-х рр.

Проаналізовано форми громадсько-культурного життя німців Волині у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Підкреслено роль громадських організацій у захисті національно-культурних прав німецької меншини. Звернуто увагу на взаємини німецької громади з місцевою воєводською адміністрацією, висвітлено окремі аспекти польської державної політики щодо німецького населення Волині та її наслідки. Наголошено на ролі німецькомовного шкільництва та релігії (протестантизму) у збереженні етнічної та культурної самобутності волинських німців.

Ключові слова: Волинь, німецька меншина, шкільна освіта, протестантизм, воєводська адміністрація.

Проблематика міжнаціональних стосунків на західноукраїнських землях у міжвоєнну добу посідає одне з цільних місць у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Останніми роками з'явилося чимало праць українських та польських істориків, присвячених міжнаціональним відносинам у Другій Речі Посполитій.

Водночас питання етноконфесійних та етнокультурних взаємин на Волині у 1920–1930-х рр. належить до тих проблем історичної науки, які потребують глибшого вивчення. Це зумовлено і об'єктивними, і суб'єктивними причинами.

По-перше, серед робіт вітчизняних істориків, присвячених питанням міжнаціональних відносин на території Західної Волині, мало публікацій, у яких розкриваються проблеми національно-культурного життя краю у вказаний період. По-друге, при загальній оцінці суспільно-політичної ситуації у 1920–1930-х рр. на східних теренах Польщі, зокрема на Волині, важливо враховувати не лише стосунки між поляками й українцями, які були визначальними у характері міжнаціональних відносин. Специфіку та особливості цього багатонаціонального регіону неможливо осмислити не з'ясувавши, який внесок у соціально-економічний і культурний розвиток краю зробила кожна нація, що проживала на його теренах.

В багатонаціональній структурі населення міжвоєнної Волині домінуюче місце посідали українці, поляки та євреї. Четвертою за чисельністю і відносною часткою населення у воєводстві були німецькі колоністи, котрі складали бл. 2 % мешканців краю. На сьогодні історія німецької національної меншини на Волині у